

Dante 700 Augustus 2021 De Kunsten

Dante Alighieri, aan het eind van zijn laatste 33ste Canto in het Paradiso volledig opgegaan in een totale abstractie, heeft velen geïnspireerd om alles wat hij met woorden heeft verbeeld in een of andere kunstvorm tot uitdrukking te brengen. Het is een terugkeer op aarde, waardoor zijn gedachtegoed ook weer voor ons simpele zielen weer toegankelijk, zichtbaar is kunnen worden. Dit zichtbaar maken wat abstract is heeft verwantschap met de schilderijen, de afbeeldingen van de persoon Dante, zoals verhaald in mijn April bericht. Wij weten niet hoe hij eruit zag, slechts beelden, vage beschrijvingen over zijn persoon hebben we, niets concreets dus. Zijn portretten kunnen dus ook als een concretisering, visualisering gezien worden van de abstracte, in nevelen gehulde persoon Dante.

Maar dit bericht gaat niet over de persoon Dante maar over zijn werk, een bron van inspiratie voor ongelooflijk veel kunstenaars.

Die kunstuitingen zijn veelvormig, natuurlijk de schilderijen, beeldhouwwerken, etsen, maar ook in minder concrete uitingen als de muziek, film en literatuur.

Maar waar te beginnen?

Rodin, (1840- 1917) La Porte d'enfer

Naar mijn mening kan niet beter begonnen worden dan bij de Denker van Rodin, Dante in eigen persoon, onderdeel uitmakend van de Hellepoort.

Als ik aan dat beeld denk schieten mij de tranen nog steeds in de ogen.

Nog als de dag van gisteren herinner ik mij de grote verslagenheid van kunstminnend Nederland toen de berichten over de diefstal van de Denker uit de tuin van het Singer in Laren in 2007 het nieuws bepaalde. Later in ongeloof omgezet toen het gestolen beeld, gelukkig, hoewel volledig getormenteerd was teruggevonden. Hoe hebben mensen als echte kunstbarbaren dat kunnen doen en dat voor het weinige geld dat brons opbrengt? Het is zoals zo vaak de hebzucht, de cupidigia, waar Dante in zijn Divina Commedia zo tegen te keer is gegaan, die hier de boventoon voert en al het schoons daaraan ondergeschikt maakt.

De restauratie van dit beeld heeft na de vondst veel tongen los gemaakt, moet het wel of moet het niet als een ware aanklacht tegen cultuurbarbarisme in beschadigde vorm blijven voortbestaan. Uiteindelijk heeft men voor een restauratie gekozen en is het nu weer in het Singer in Laren te bewonderen.

[broken thinker](#)

[De Denker als icoon van het niet-denken | Trouw](#)

Maar laat ik teruggaan naar de oorsprong van de Denker dat onderdeel uitmaakt van de Hellepoort.

Vermoedelijk naar analogie van de beroemde deuren van het Baptisterium in Florence gemaakt door Lorenzo Ghiberti, heeft Rodin rond 1860 deze deur als entree voor het nieuwe museum voor Toegepaste kunst ontworpen.

In deze deur heeft Rodin verwijzingen naar personages uit de Hel van de Divina Commedia verwerkt, zoals de verwijzingen naar het verhaal van Paolo en Francesca, uitmondend in zijn beroemde Kus en het verhaal van Ugolino die, opgesloten in de gevangenis in Pisa, zijn kinderen en kleinkinderen verslindt.

Boven op de deur staat de groep vormend De drie Schaduwen, gemaakt met verwijzing naar, vermoedelijk, de drie zielen in Canto XVI, zijnde Guido Guerra, Tegghiaio Aldobrandi en Jacopo Rusticucci, Welfen, die als een groep worstelaars in een cirkel staan. De beelden raken elkaar met de linkerhand alsof de beelden één en dezelfde persoon zijn.

Rodin heeft deze deur nooit afgemaakt. 3 Bronzen afgietsels zijn bekend, te zien in het Rodin Museum (Philadelphia), het Museum voor Westerse Kunst (Tokyo) en in het Musée Rodin (Parijs).

In de loop der tijd zijn de beelden die voorkomen op de Hellepoort of die er even op hebben gezeten zoals de Kus, een eigen leven gaan leiden. Zij zijn in grotere of kleinere vorm in brons gegoten, in musea te zien of buiten in tuinen zoals in de tuin van het Musée Rodin.

Ook in het klein zodat deze voor een groter publiek bereikbaar zijn.

Hoe dan ook, het werk van de grote Rodin is een bijzonder eerbetoon aan het werk van de grote Dante Alighieri. Dankzij Rodin is het werk van Dante Alighieri nog meer gaan leven, we kunnen er niet meer om heen.

Alhier enkele websites, voor nadere info.

[Het verhaal achter 'De Denker' van Rodin - deel 1 | Man en Kunst - YouTube](#)

[Het verhaal achter 'De Denker' van Rodin - deel 2 | Man en Kunst - YouTube](#)

[Hoe Rodin 200 beelden samenbracht in zijn Hellepoort – //Vensters \(kunstvensters.com\)](#)

[Auguste Rodin - Hellepoort en Denker \(syavantvlie.nl\)](#)

[Ugolin et ses enfants | Musée Rodin \(musee-rodin.fr\)](#)

[Ugolin et ses enfants | La Porte de l'Enfer \(musee-rodin.fr\)](#)

[Le Baiser | Musée Rodin \(musee-rodin.fr\)](#)

Even ter opfrissing van het geheugen. In het derde Canto van het Inferno, nadat Beatrice Vergilius aan Dante heeft geïntroduceerd om hem door de Hel heen te geleiden staan zij samen letterlijk voor de Poort van de Hel, de plek waar verdoemden tot in lengte der jaren moeten verblijven om te boeten voor hun aardse zonden. Daar is geen ontkomen aan. Zo zegt Dante in versregel 9, Canto III: *Lasciate ogne speranza, voi ch'intrate* ('Laat varen alle hoop, gij die hier binnentreedt'). Deze tekst geeft ondubbelzinnig weer wat je te verwachten staat als je de drempel van de Hellepoort overschrijdt: niets. Maar, deze deur is door Rodin tegelijkertijd bestempeld geweest ook als een drempel, een toegang naar een nieuw museum, naar de kunst, juist op zichzelf al een bron van hoop, van overpeinzing, van genieten. Hoe die dubbelzinnigheid te rijmen?

Zoals gezegd na de vondst van de Denker heeft Singer deze laten restaureren. Ook het Singer museum heeft daarna een facelift ondergaan en de oorspronkelijk entree verplaatst naar de algemene ruimte, de centrale hal.

Aldaar is de Denker op een, je zou kunnen zeggen, virtuele Hellepoort, de doorgang van de centrale hal naar het museum geplaatst. Hier heeft de Denker, oorspronkelijk de Poëet, zijn plek gekregen als waker boven de entree van een museum.

Als u ooit in de gelegenheid bent om een rondleiding te krijgen van de huidige museum directeur Jan Rudolph de Lorm, dan zal hij zeker, voordat u het museum ingaat, staande voor de onderdoorgang en wijzend naar de Denker inspelen op het schone dat u in het museum gaat zien en de beschouwingen die door de kunst zullen worden opgeroepen. Dus geen hel en verdoemenis maar iets paradijselijks staat u dan te wachten. En dat wordt alleen nog mooier als begin volgend jaar (maart 2022) het Singermuseum met de Nardincvleugel met de collectie Blokker zal zijn uitgebreid. Niet alleen de doorgang onder de Denker maar de gehele collectie maakt een bezoek aan het Singermuseum meer dan de moeite waard.

[Singer TV: 'De Denker' van Auguste Rodin - YouTube](#)

[Museum Singer Laren | Singer Laren](#)

Rodin

Naast de Hellepoort heeft Rodin zich voor zijn zg 'Disegni Neri' laten inspireren door de Hel. Alhoewel hij dit grafisch werk gelijktijdig maakte als de Hellepoort, was het niet bedoeld als een voorstudie hiervoor, het stond er los van.

Deze werken werden uitgegeven in 1897 door Maison Goupil, pionier in het gebruik van nieuwe technieken voor de reproductie van grafisch werk. In totaal 129 stuks, waarvan 82 direct verwijzend naar de Hel.

In 2013 zijn deze zowel in Rome als in Opheusden te zien geweest. Ze behoren tot de collectie van het Musée d'Aquitaine, Bordeaux/ la Musée Goupil.

[« Les Hérétiques », d'après Auguste Rodin \(1840-1917\) | Le site officiel du musée d'Aquitaine \(musee-aquitaine-bordeaux.fr\)](#)

[Auguste Rodin & de Hel van Dante \(orpheuskijktom.com\)](#)

Miniaturen/ Manuscripten

Laten wij bij het begin beginnen. Een drietal introducties:

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Benali e le Xilografie - YouTube](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: storia della miniatura - YouTube](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: il poema dantesco - YouTube](#)

Zeer snel werden kopieën van de werken van Dante verspreid en zijn er talloze verluchte handschriften gemaakt. Van de in totaal meer dan 500 verluchte handschriften uit de veertiende en de vijftiende eeuw die bewaard zijn gebleven, zijn er een zestigtal met een uitgebreide narratieve cyclus. Enkele te noemen:

Milaan, **Bibliotheca dell'Archivio Storico Civico e Trivulzina**, ms. 1080, is het oudste verluchte handschrift. Het werd gemaakt in Florence in 1337 in het atelier van Francesco di ser Nardo da Barberino.

[Biblioteca Trivulziana - Wikipedia](#)

[GuideToTheExhibition.pdf \(comune.milano.it\)](#)

[Il codice Trivulziano 1080 e i 'Danti del Cento' | Trivulziana \(milanocastello.it\)](#)

Chantilly Musée Condé Ms 597/1424: bevat alleen het Inferno, met Latijnse commentaren van Guido di Pisa. Het werd gemaakt in de jaren 1330 in Florence voor Lucano Spinola en het bevat 55 miniaturen meestal in de bas de page.

[Initiale - Manuscrit - Chantilly, Musée Condé, 0597 \(1424\) \(cnrs.fr\)](#)

Egerton 943: het manuscript is afkomstig uit de bibliotheek van Parma en wordt nu bewaard in de British Library met signatuur Egerton 943. Het werd in Italië gemaakt in de eerste helft van de veertiende eeuw en bevat naast 261 miniaturen talrijke versierde initialen. De verluchting is toegeschreven aan de anonieme Meester van het Antifonarium van Padua.

[Divine Comedy Egerton 943 « Facsimile edition \(facsimilefinder.com\)](#)

[Egerton 943 Divina Commedia - Google Zoeken](#)

Holkham 48: het manuscript was in het bezit van de graven van Leicester in Holkham Hall, Norfolk en wordt nu bewaard in de Bodleian Library als Ms. Holkham misc. 48. Het werd gemaakt in het derde kwart van de 14e eeuw in Italië (Genua?). Het manuscript bevat 91 miniaturen in bas de page. De verluchter is onbekend.

[Holkham 48 Divina Commedia - Google Zoeken](#)

[Category:Bodleian Library, Holkham misc. 48 - Wikimedia Commons](#)

[Dante and Virgil meet Muhammad in the eighth circle of Hell \(Inferno, Canto XXVIII\) Dante](#)

[Alighieri, Divina Commedia, Genoa 14th century Bodleian Library, MS. Holkham misc. 48, p. 42 -](#)

[Flashbak](#)

Biblioteca Marciana

Dante ontmoet Beatrice in het Paradijs. Verlichte pagina met een illustratie van een paradijslied uit de "Divina Commedia" van Dante Alighieri (1265-1321). 14de eeuw, Venetië, Biblioteca Marciana

[...eerste hemel: Dante ontmoet Beatrice in het Par... \(meisterdrucke.nl\)](#)

[Divina Commedia | Biblioteca Nazionale Marciana \(sbn.it\)](#)

[biblioteca marciana Divina Commedia - Google Zoeken](#)

De **Biblioteca Medicea Laurenziana** (afgekort Laurenziana) is een bibliotheek bij de Basilica San Lorenzo in Florence, Italië, naar een ontwerp van Michelangelo Buonarroti en wordt algemeen beschouwd als een meesterwerk van de renaissancebouwkunst.

Ook zijn hier etsen te zien gemaakt door Jan van der Straet / Stradanus. Alhier bevinden zich miniaturen met verwijzingen naar de Divina Commedia.

[Divine Comedy Ms. Pluteo 40.7 « Facsimile edition \(facsimilefinder.com\)](#)

Enkele met name te noemen miniaturisten:

Guglielmo Girardi is een miniaturist uit Ferrara, beroemd om de Codice Urbinate Latino 365, gemaakt in opdracht van Federico da Montefeltro waarin episodes uit het Inferno en Purgatorio worden afgebeeld.

[File:Guglielmo Girardi - Frontispiece to Purgatory by Dante - WGA09491.jpg - Wikimedia Commons](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Guglielmo Girardi - YouTube](#)

Giovanni di Paolo di Grazia (1399 - 1482) en **Priamo della Quercia** (1400-1467) wil ik in een adem noemen.

Zij waren de makers van de Divina Commedia, miniaturen gemaakt in opdracht van Alfons V van Aragon, koning van Napels. Dit handschrift wordt momenteel bewaard in de British Museum in de Yates- Thomson collectie als ms. 36.

Della Quercia was verantwoordelijk voor Inferno en Purgatorio, Giovanni voor het Paradiso.

Giovanni di Paolo was een begenadigd miniaturist. (Hij wordt hierna nog aangehaald bij het Laatste Oordeel)

[Yates-Thompson collectie als ms. 36. - Google Zoeken](#)

[Paradis de Dante - Premier cercle des professeurs du royaume \(miniatures de Giovanni di Paolo, XVe siècle\) - Giovanni di Paolo - Wikipedia](#)

Dante en Beatrice bij de eerste cirkel van leraren.

Dante en Vergilius links boven, zij ontmoeten Thomas van Aquino en Albert de Grote. In de onderste cirkel Franciscus Gratianus, Petrus Lombardus, Dionysius de Areopagiet, Koning Salomo, Boëthius, Paulus Orosius, Isidorus van Sevilla, Beda, een Engelse monnik, Richard, prior van Saint-Victor en Siger van Brabant. Zij allen worden genoemd in Canto XX van het Pardiso.

Priamo della Quercia (1400-1467)

Zijn miniaturen dateren van ongeveer 1440 en staat bekend als de Yates-Thompson Codex, aanwezig in de British Library. Deze datering is gebaseerd op het feit dat de dom en de koepel van de kathedraal van Florence nog onder constructie was. De reeks aan miniaturen zouden gemaakt zijn in opdracht van Alfons de V, de koning van Aragon, Napels en Sicilie

[Priamo della Quercia, Dante Alighieri Dante and... - People of Color in European Art History \(tumblr.com\)](#)

[File:Inf. 34 Priamo della Quercia .jpg - Wikimedia Commons](#)

[priamo della quercia divina commedia - Google Zoeken](#)

[The British Library MS Viewer \(bl.uk\)](#)

Bartolomeo di Fruosino (1366 of 1369 - 1441) was een Florentijns schilder en miniaturist die actief was op het einde van de 14e eeuw en het eerste derde van de 15e eeuw. In een document voor de belastingen van 1427 gaf hij aan van 61 jaar oud te zijn maar in een gelijkaardig document van 1433 werd dat 64 jaar. In 1394 was hij ingeschreven bij de Florentijnse *compagnia dei Pittori* als leerling van Agnolo Gaddi in Prato, maar terzelfder tijd, tussen 1386 en 1408 was hij ook ingeschreven bij de *Arte dei Medici e Speciali*.

[File:Bartolomeo Di Fruosino - Inferno, from the Divine Comedy by Dante \(Folio 1v\) - WGA01339.jpg - Wikimedia Commons](#)

Illustratoren van de Divina Commedia

Vele kunstenaars hebben zich ingespannen om de Divina Commedia van een groot aantal afbeeldingen, prenten te voorzien. Ik zal een aantal noemen.

Sandro Botticelli (1445- 1510)

In mijn April verhaal over de portretten van Dante is ook aandacht besteed aan de werken van Botticelli. Ik ben zo vrij hierbij die tekst te herhalen.

Gebaseerd op La Divina Commedia heeft Botticelli in opdracht van Lorenzo di Pierfrancesco de' Medici 93 tekeningen gemaakt, waarvan enkele in kleur waarin hij buitengewoon gedetailleerd de ervaringen van Dante in zijn reis door de 3 delen van de La Divina Commedia weergeeft. Per

canto heeft Botticelli een tekening gemaakt. Een buitengewoon uitdagende aanpak. Slechts 4 tekeningen zijn volledig, waaronder *La voragine infernale*, de anderen zijn niet afgemaakt. Deze tekeningen bevinden zich deels in het Vaticaanse museum, waaronder *La voragine infernale* en deels, de meesten, in het Kupferstichkabinett in Berlijn.

Lang zijn de tekeningen uit het zicht gebleven totdat zij in de 19de eeuw te voorschijn kwamen in een collectie van de Duke of Hamilton. Deze 85 tekeningen kwamen later in 1882 in het bezit van de Kupferstichkabinett in Berlijn.

[Botticelli Featuring Dante - Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin — Google Arts & Culture](#)

De resterende tekeningen kwamen via de Koningin Christina van Zweden in 1686 in de handen van Paus Alexander VIII, en zo dus in het Vaticaanse Museum.

[Disegni per la Divina Commedia \(Botticelli\) - Wikipedia](#)

In de tijd dat hij aan de tekeningen begon had hij vermoedelijk zijn beroemde schilderijen *Primavera* en *La Nascita di Venere*, gemaakt tussen 1480 /1485 en gebaseerd op de neoplatonische school al afgemaakt.

In de hel, waar de zondaars in 9 cirkels voor hun zonden moeten boeten, lijkt Botticelli beïnvloed te zijn door Savonarola, de dominicaner monnik die, van ketterij beschuldigd, in 1498 op de brandstapel in Firenze om het leven kwam.

De dood van Lorenzo de Medici en de onrust die het gedachtegoed van Savonarola politiek als sociaal veroorzaakte, leidden ertoe dat Botticelli in de jaren waarin hij aan de tekeningen gewerkt heeft (1481 – 1510 tot aan zijn dood), door een diepe persoonlijke en spirituele crisis is gegaan dat invloed heeft gehad op zijn werk en de visuele interpretatie van Dante's *Inferno*.

[La Mappa dell'Inferno - A Brief History - YouTube](#) Een nauwgezet verslag van de hel
[Sandro Botticelli - La Carte de l'Enfer - Category:Sandro Botticelli's illustrations to the Divine Comedy - Wikimedia Commons](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Sandro Botticelli - YouTube](#)

Alessandro Vellutello (1473 - ?)

Hij was een schrijver en graficus uit Lucca.

Zijn zeer gedetailleerde illustraties in *La Comedia di Dante Alighieri con la nova esposizione* zijn een zeer getrouwe verbeelding van de tekst van de *Divina Commedia*. Hij wordt beschouwd als de beste vertolker na Botticelli van het werk van Dante.

[The World of Dante](#)

[Bestand:Inf. 20 Alessandro Vellutello \(1534\).jpg - Wikipedia](#) (gravure 28.1 in de *World of Dante*)

Jan van der Straet / Stradanus (1523 – 1605)

De eerste Nederlandse illustrator was waarschijnlijk Jan van der Straet oftewel Giovanni Stradano, een belangrijke maniëristische meester uit de kring van Vasari. Hij maakte rond 1587 een fraaie reeks illustraties in een handschrift dat in de Florentijnse Biblioteca Mediceo-Laurenziana wordt bewaard. In Van der Straets illustraties is enige invloed van zijn landgenoten Jeroen Bosch en Pieter Brueghel bespeurbaar, vooral in het *Inferno*. Het zijn sprekende en niet van virtuositeit gespeende voorstellingen.

[Giovanni Stradano - Wikipedia](#)

[stradanus dante's inferno - Google Zoeken](#)

[#stradanus op Tumblr](#)

Zijn portret is te zien in de Rijksstudio van het Rijksmuseum

[Zoeken - Rijksmuseum](#)

[Portret van Johannes Stradanus \(Jan van der Straet\), Hendrick Goltzius, 1581 - 1585 - Rijksmuseum](#)

Federico Zuccari (1540 1609)

[Federico Zuccari - Wikipedia](#)

In mijn Maart bericht heb ik bij het bezoek aan Firenze gewezen op de tentoonstelling van de illustraties van Federico Zuccari

Het betreft een complete virtuele, indrukwekkende tentoonstelling van de 88 tekeningen van Frederico Zuccari, gemaakt eind 16de eeuw, over de La Divina Commedia. Zuccari is o.a. bekend van de fresco's van de **Cupola di Santa Maria del Fiore**. (bezoek de koepel virtueel, adembenemend!)

[Cupola di Brunelleschi | L'Opera di Santa Maria del Fiore \(duomo.firenze.it\)](#)

De virtuele tentoonstelling is daarom zo interessant omdat deze tekeningen normaal alleen voor een klein gezelschap te zien zijn vanwege de noodzakelijk atmosferische bescherming van deze papieren werken. De tekeningen kwamen in 1738 in het bezit van de Galleria, daarvoor waren deze in het bezit van de families Orsini en de Medici, nadat Zuccari ze had afgestaan.

["A riveder le stelle". Dante Alighieri. | Le Gallerie degli Uffizi](#)

John Flaxman, 1755-1826.

Hij maakte in 1796 een reeks van 110 tekeningen als illustratie bij de Goddelijke komedie voor de privé verzameling van Thomas Hope. Het werk werd pas in 1803 gepubliceerd.

[The World of Dante](#)

Joseph Anton Koch(1768–1839) is een Oostenrijks/ Duitse schilder.

Koch was een illustrator van de Divina Commedia.

[Koch e Dante - La Divina Commedia - Das Künstlerleben in Rom \(kuenstlerleben-in-rom.de\)](#)
[l'inferno di dante, 1825 - Joseph Anton Koch - WikiArt.org](#)

Maar zijn invloed gaat veel verder.

Hij maakte deel uit van een groep Duitse kunstenaars die zich vestigden in Rome en zich noemden de Nazareners. Zij worden soms in een lijn gesteld met de puristen en de pre-Raffaëlieten zoals Rossetti.

[Nazareners \(kunstenaars\) - Wikipedia](#)

Koch was in zijn tijd mede dankzij de illustraties van de Divina Commedia een gezien kunstenaar. Reden voor de vorst Massimo hem de opdracht te geven voor een fresco cyclus met als onderwerp de Divina Commedia. Voor Koch was dit zijn belangrijkste werk. Hij stierf in Rome vlakbij de Via delle Quattro Fontane, alwaar zijn plaquette.

[Casino Massimo Lancellotti a Roma \(rocaille.it\)](#)

[V Quattro Fontane, memoria di Joseph Anton Koch P1140697 - Joseph Anton Koch - Wikipedia](#)

Bartolomeo Pinelli (1781–1835) was een Italiaans tekenaar, etsen en schilder. Pinelli was een veelzijdig en zeer productief kunstenaar. Hij maakte onder meer illustraties bij de werken van Vergilius, Dante, Cervantes, Tasso en andere schrijvers.

Pinelli's werk beïnvloedde onder meer Eugène Delacroix.

[Category:Bartolomeo Pinelli's illustrations to the Divine Comedy - Wikimedia Commons](#)

[File:Virgil and Dante sitting on the back of Geryon to be Wellcome L0047437.jpg - Wikimedia Commons](#)

[Dante Flees the Wild Beasts and Meets Virgil - Bartolomeo Pinelli — Google Arts & Culture](#)

Francesco Scaramuzza, 1803-1886, illustreerde de Commedia met een serie van 243 grote tekeningen.

[Francesco Scaramuzza - Wikipedia](#)

[LA DIVINA COMMEDIA ILLUSTRATA DA SCARAMUZZA - crowdfunding](#)

[\(produzionidalbasso.com\)](#)

[Dante Scaramuzza - Google Zoeken](#)

William Blake, 1757-1827.¹

In opdracht van John Linnell begon Blake aan de illustratie van de Komedie in 1824. Bij zijn dood in 1827 bleef een gedeelte van de tekeningen onafgewerkt achter, andere waren al uitgewerkt tot aquarel.

[William Blake's illustrations to Dante's Divine Comedy – Look Closer | Tate](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: William Blake - YouTube](#)

Yan' Dargent (of Jean-Edouard Dargent), 1824-1899.

La Divine Comédie gepubliceerd door Garnier in 1879.

[Jean-Édouard Dargent dit Yan' Dargent « Olivier Cotte \(wordpress.com\)](#)

[MONSTER BRAINS: Jean-Edouard Dargent - Illustrations from Dante's Divine Comedy, 1870](#)

Gustave Doré, (1832 -1883)

Tussen 1882 en 1883 creëerde Gustave Doré zijn 125 illustraties bij de Commedia, die zo bekend werden dat ze tot op vandaag met het werk van de dichter geassocieerd blijven als de "standaard" illustraties. Zijn illustraties voor het werk van Dante waren de eerste in een reeks van de "meesterwerken van de literatuur". De artiest vond geen uitgever die het risico van een dure uitgave in het geplande folio-formaat wou nemen en publiceerde in 1861 het eerste deel van het boek, het Inferno, dan maar voor eigen rekening. Het was een eclatant succes, wat de uitgeverij Hachette ervan overtuigde om de uitgave van het Purgatorio en het Paradiso op zich te nemen. Sinds de eerste uitgave zijn er nog een tweehonderdtal gevolgd.

[The World of Dante](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Gustave Doré - YouTube](#)

Franz von Bayros, 1866-1924.

De illustrator was bekend voor zijn voorkeur voor erotische boeken. Hij illustreerde een versie van de Komedie die in Wenen werd uitgegeven in 1921.

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Franz von Bayros - YouTube](#)

[Scala Archives - Collection: Divina Commedia - Franz von Bayros \(scalarchives.com\)](#)

Alberto Martini, 1876-1954.

Hij nam in 1901 deel aan een wedstrijd georganiseerd door de Fratelli Alinari maar werd niet geselecteerd. In 1922 en 1944 maakte hij nog twee andere reeksen van illustraties zodat hij in totaal 300 werken maakte in de meest diverse stijlen.

[Alberto Martini's Haunting Illustrations of Dante's Divine Comedy \(1901-1944\)](#)

Amos Nattini, 1892 – 1985.

De artiest werd in 1921 geselecteerd om een nieuwe uitgave van Dante's Commedia te illustreren ter gelegenheid van de zeshonderdste verjaardag van diens overlijden. Nattini besteedde er de volgende twintig jaar aan.

[Amos Nattini - Wikipedia](#)

[63 Art by Amos Nattini ideas | art, dante alighieri, amos \(pinterest.de\)](#)

[amos nattini dante - Google Zoeken](#)

[L'inferno di Dante, illustrato da Amos Nattini - YouTube](#)

[Il Purgatorio di Dante, illustrato da Amos Nattini - YouTube](#)

["Il Paradiso" di Dante, illustrato da Amos Nattini - YouTube](#)

Doré, Scaramuzza en Nattini worden nogal eens naast elkaar gezet in een tentoonstelling, zo in 2012 en later in 2015 in Ravenna.

[DIVINA COMMEDIA. LE VISIONI DI DORÉ, SCARAMUZZA, NATTINI - VAM \(virtualartmuseum.it\)](#)

George Grosz (1893–1959)

Hij is geboren als *Georg Groß*, was een Duitse schilder en graficus.

In 1932 is Grosz al geëmigreerd naar de Verenigde Staten, waar hij rustiger en conventioneeler werk maakte. Het meest interessant in deze periode zijn apocalyptische visioenen van nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Buitengewoon indrukwekkend werk.

[Der Agitator - George Grosz \(stedelijk.nl\)](#)

[george grosz - Google Zoeken](#)

Bij de Divina Commedia heeft hij in 1944 illustraties gemaakt. Deze zijn in boekvorm beschikbaar. Helaas heb ik deze niet los op internet kunnen vinden.

[THE DIVINE COMEDY OF DANTE ALIGHIERI ILLUSTRATED MODERN LIBRARY SLIPCASE 1944 | #1831847215 \(worthpoint.com\)](#)

Salvador Dalí (1904–1989)

Voor de viering van de 700ste verjaardag van de geboorte van Dante kreeg Salvador Dali in 1951 van de Italiaanse regering de opdracht om een reeks illustraties bij de Divina Commedia te maken. Het werk van honderd aquarellen moest klaar zijn tegen 1965. De overeenkomst werd geannuleerd onder druk van de Italiaanse publieke opinie, die het niet zag zitten dat een Spanjaard hun literair patrimonium onder handen zou nemen. Dali werkte echter verder aan de reeks en in 1954 werden de 101 aquarellen tentoongesteld in Rome in de Galleria Pallavicini. Op basis van zijn tekeningen werden meer dan 3500 houtblokken gesneden voor de publicatie van het werk als gekleurde houtsneden.

[The Strange History Behind Salvador Dalí's "Divine Comedy" \(parkwestgallery.com\)](#)

[Salvador Dali Divine Comedy woodblocks Inferno, Purgatory, Paradise \(lockportstreetgallery.com\)](#)

[Dali divine comedy | Etsy](#)

Leonard Baskin, (1922-2000).

Baskin werkte in een figuratieve, traditionele klassieke stijl. Hij illustreerde de komedie voor een uitgave door Grossman, New York in 1969.

[Divine Comedy Watercolors · Leonard Baskin · R. MICHELSON GALLERIES \(rmichelson.com\)](#)

[Pin op Books and writers \(pinterest.com\)](#)

Milton Glaser (1929–2020)

was de derde partner in de uitgave van 1999 door Nuages Gallery in Milaan, hij verzorgde “Il Purgatorio di Milton Glaser”.

[Dante Alighieri / Moebius / Milton Glaser / Lorenzo - Catawiki](#)

Moebius (Jean Giraud), 1938–2012.

Deze beroemde striptekenaar verzorgde de uitgave “Il paradiso di Moebius” in 1999 bij Nuages Gallery in Milaan.

[Mœbius Illustrates Dante's Paradiso | Open Culture](#)

Lorenzo Mattotti (1954 - heden)

publiceerde naast Moebius “L'Inferno di Lorenzo Matotti” in 1999 bij Nuages Gallery in Milaan.

[Lorenzo Mattotti - Wikipedia](#)

[Lorenzo Mattotti dante - Google Zoeken](#)

Miquel Barceló Artigues (1957)

Een veelzijdig Spaanse schilder.

Zijn waterverf illustraties bij de Divina Commedia vervaardigde hij in 2004 en waren o.a. te zien in het Louvre.

[Miquel Barcelo Goddelijke Komedie door Dante Alighieri | Etsy](#)

[miquel barcelo dante - Google Zoeken](#)

Hoe veelzijdig hij was blijkt o.a. uit zijn kunstwerk te zien in 2017 op Art Zuid.

[Miquel Barceló kunstenaar ARTZUID | Stichting Art Zuid](#)

2 recente illustratoren uit Argentinië.

Julian de la Mota

[julian de la mota Divina Commedia - Google Zoeken](#)

[La Divina Comedia. Una nueva edición del Infierno de Dante \(laizquierdadiario.com\)](#)

Carlos Alonso (1929),

Carlos is een hedendaagse Argentijnse schilder, tekenaar en graficus. Hij wordt gezien als een volger van het Nieuwe realisme.

[Alonso en-el-infierno \(slideshare.net\)](#)

[La Divina Comedia por Alonso: las nuevas obras de un genio \(clarin.com\)](#)

Juke Hudig

In het overzicht van illustratoren mag natuurlijk Juke Hudig niet ontbreken.

Haar illustraties rond het thema van de Divina Commedia worden veelvuldig getoond. Zo ook tijdens de tentoonstelling ‘Dante in de kunst van nu’, in 2015 georganiseerd door Dante Alighieri

Deventer in het kader van het 750ste geboortjaar van Dante Alighieri, waar het werk van Juke Hudig te zien was.

[Dante Alighieri en zijn Divina Commedia, toelichting in het boek met 111 pastels van Juke Hudig | Pentagram boekwinkel \(spiritueleteksten.nl\)](#)

Het is jammer dat vele illustraties alleen in boekvorm beschikbaar zijn, dus slechts maar beperkt toonbaar. Men moet dan terugvallen op Alamy of Pinterest en dat is jammer.

Een korte pauze

Deze wil ik gebruiken om te wijzen op een tweetal notities, die in het algemeen iets zeggen over de relatie Dante en de kunsten over de jaren heen.

Het betreft een presentatie van Prof. Jacques Jansen, (1944- 2018), hoogleraar cultuur en godsdienstpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

[PowerPoint Presentation \(jacquesjanssen.nl\)](#) Deel 1

[PowerPoint Presentation \(jacquesjanssen.nl\)](#) Deel 2

En een verhaal van Reinier Spielman met als titel 'Dante verbeeld' in 2004 verschenen in

[Madoc. Jaargang 2004 · dbnl](#)

Het Laatste Oordeel / Hel

2 Grote onderwerpen hebben in de kunst, al of niet met een verwijzing naar La Divina Commedia, een belangrijke plaats gekregen en hebben kunstenaars tot majestueuze werken geïnspireerd. Dat zijn het Laatste Oordeel en de Hel.

Het Battistero in Firenze

[Mosaici del battistero di Firenze - Wikipedia](#)

[Florence: The Baptistry of San Giovanni – – Corvinus –](#)

Giotto di Bondone, (1266 -1337), die gewoonlijk Giotto wordt genoemd, een alom bekende Italiaanse kunstschilder en architect. Hij wordt genoemd als de maker van het oudst bekende portret van Dante in het Bargello. Zijn Laatste Oordeel in de Cappella degli Scrovegni in Padua (1303- 1305) is wereldberoemd.

[Giotto - Wikipedia](#)

[Het laatste oordeel, ca.1305 door Giotto di Bondone \(meisterdrucke.nl\)](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Giotto - YouTube](#)

Buonamico di Martino, ofwel **Buffalmacco** (1290 –1340), wordt beschouwd als de schilder van de fresco cyclus van Camposanto (1336-1341) te Pisa

[Art in Tuscany | Buonamico Buffalmacco | Frescoes in the Camposanto, Pisa | Podere Santa Pia, Casa Vacanze in Maremma, Toscana \(travelingintuscany.com\)](#)

Anderen zeggen weer dat Francesco Traini de basis heeft gelegd voor deze fresco's.

[Francesco Traini - Wikipedia](#)

Cappella Strozzi/ Nardo di Cione en Andrea di Cione Arcangelo (1308-1368), beter bekend als **Orcagna**

Al eerder in Maart, heb ik het portret van Dante genoemd dat te zien is tussen de 'Beati' van het *Giudizio Universale*, het fresco van Nardo di Cione in de "Cappella Strozzi" (di Mantova) in de Santa Maria Novella in Firenze.

[Firenze. La Cappella Strozzi in Santa Maria Novella: i regni dell'aldilà – Visioni dell'Aldilà \(wordpress.com\)](#)

[Hell, from The Divine Comedy \(Inferno\) van Dante A... \(meisterdrucke.nl\)](#)

[Frescoes in Cappella Strozzi di Mantova, Santa Maria Novella \(1354-57\) \(wga.hu\)](#)

Het beroemde altaarstuk de *Verlosser met Madonna en Heiligen* is van Orcagna.

[Orcagna, Nardo di Cione Strozzi di Mantova-kapel Santa Maria Novella \(teggelaar.com\)](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Andrea Orcagna - YouTube](#)

Fra Giovanni Angelico Da Fiesole(1395^f-1455),

beter bekend als Fra Angelico of Beato Angelico was een beroemd 15de-eeuwse schilder-frater in Florence ten tijde van de Italiaanse renaissance. Tot zijn bekendste werken behoren de fresco's die hij maakte in het San Marco- klooster te Florence. Hij werd in 1982 zalig verklaard door Paus Johannes Paulus II. Zijn feestdag valt op 18 februari.

[Het laatste oordeel, detail van de hel, c.1431... \(meisterdrucke.nl\)](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Beato Angelico - YouTube](#)

[Dominicaans Nederland Fra Angelico \(1395-1455\) \(dominicanen.nl\)](#)

[Da Firenze a Forlì: il Giudizio finale di Beato Angelico esposto alla grande mostra su Dante \(finestresullarte.info\)](#)

Giovanni di Paolo di Grazia (1399 - 1482) was een miniaturist en een Italiaans kunstschilder die wordt gerekend tot de belangrijkste Italiaanse schilders uit de zogeheten Siense school in de 15e eeuw. Hij tekende zijn werken als *Iohannis Pauli de Senis* of *Iohannis Pauli de Senesis*.

Een wat vergeten schilder die pas in recente jaren de waardering kreeg die hij verdiende.

Het Laatste Oordeel schilderde hij in zijn laatste jaren. Wikipedia zegt hierover: *In de jaren 1460 gaat zijn kunde stilaan achteruit hoewel hij nog perfect in staat was om bijzonder mooie panelen te schilderen zoals zijn Laatste oordeel (Pinacoteca nazionale in Siena)*, voor wat het waard is.

[The Last Judgement, predella panel depicting Heaven and... \(#46022\) \(meisterdrucke.uk\)](#)

[Hell, detail from the Last Judgment, 1460-1465, by Giovanni di Paolo \(active from ca 1420-1482\),](#)

[Foto de Stock, Imagen Derechos Protegidos Pic. DAE-90002095 | agefotostock](#)

Rogier van der Weyden (1400—1464)

[Het Laatste Oordeel \(Rogier van der Weyden\) - Wikipedia](#)

Hans Memling (1430/40–1494)

[Hans Memling: Het laatste oordeel | bijbel en kunst \(statenvertaling.net\)](#)

Luca Signorelli (ca.1450- 16 oktober 1523)

was een Italiaanse renaissanceschilder. Hij was ook de maker van een van de portretten van Dante Alighieri.

Zijn 'Tot de hel verdoemden' bevindt zich in de San Brizio kapel van de kathedraal in Orvieto.

[Luca Signorelli 001 - Hel \(religie\) - Wikipedia](#)

[Luca Signorelli, The Damned Cast into Hell – Smarthistory](#) kathedraal van Orvieto

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Luca Signorelli - YouTube](#)

Jeroen Bosch (1450–1516),

[Laatste Oordeel \(Jheronimus Bosch, Brugge\) - Wikipedia](#)

[Bordeel Laatste Oordeel Jeroen Bosch Schilderij Drieluik Wenen Kunst \(benhartman.nl\)](#)

[Jheronimus Bosch - de duivelmaker - Museum Boijmans Van Beuningen](#)

[de hel jeroen bosch - Google Zoeken](#)

Tongewelf Grote Kerk in Naarden.

Toevallig had ik enkele weken geleden de gelegenheid de beschilderingen van het tongewelf, uniek in Europa, van de Grote Kerk van nabij te bezien. Onder de naam 'Hemelbestormers' geeft de kerk op dit moment geïnteresseerden hiertoe de mogelijkheid. In verband met restauraties staat er nu een steigerconstructie die dit mogelijk maakt.

Ik trof daar een Laatste Oordeel aan, gemaakt rond 1518, door niet bekende kunstenaars. Veel lijkt de afbeelding geïnspireerd te zijn door het werk van Jeroen Bosch die net was overleden.

[Beschilderd gewelf – Grote Kerk Naarden](#)

Op de afbeelding met de Kruisdraging van Christus wordt Karel V als schenker genoemd. Dat wordt verbeeld door de afbeelding van 2 zuilen, verwijzend naar de Zuilen van Hercules (Gibraltar), en de vermelding van het devies 'plus outre, de lijfspreuk van Karel V.

En dit brengt mij tot mijn verhaal van Mei waarin ik het relaas van Odysseus vertelde die, overmoedig als hij was, voorbij de zuilen van Hercules wilde gaan, in die tijd veronderstelde voorbij het einde van de wereld, zijn dood tegemoet. Ik schreef aldaar:

Acciò che l'uomo più oltre non si metta (Inferno Canto XXVI 109)

(Opdat geen mens ze zou passeren, maar*)

Hiermee geeft Hercules middels een inscriptie op zijn Zuilen de waarschuwing: 'Voorbij dit punt, de Zuilen, ga je niet.

Deze uitdrukking: "Non si va oltre", of anders 'Non plus ultra' was voor Karel V, tevens koning van Spanje, reden om voor zijn Gulden Vlies het motto aan te passen in: 'Plus Ultra'. Immers, zijn rijk moest verder rijken dan Gibraltar naar het westen en verder dan de islam naar het oosten.

[Bing](#)

Michelangelo Buonarroti Simoni, (1475–1564)

[Giudizio universale \(Michelangelo\) - Wikipedia](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Dante nel Giudizio Universale di Michelangelo - YouTube](#)

Hubert Goltzius (1526-1583).

4 Eeuwen was dit Laatste Oordeel aanwezig in het Venlose stadhuis. Thans aanwezig in het Limburgs museum in Venlo.

[Laatste oordeel of naaktstrand? – Limburgs Museum \(wordpress.com\)](#)

[Limburgs Museum](#)

Raphael (Raphaël) Coxcie(Coxie), (1540 – 1616)

Hij was de oudste zoon van de Mechelse kunstschilder Michiel I Coxcie (1499–1592), die de doopnaam had ontleend van zijn Italiaanse idool Rafaël.

Eén van Raphael Coxcies meest bekende schilderijen is een voorstelling van *Het Laatste Oordeel*' uit 1588-'89 in het Museum voor Schone Kunsten te Gent.

[Raphael Coxie - Wikipedia](#)

[Het Laatste Oordeel | MSK Gent](#)

Peter Paul Rubens (1577–1640)

[Bestand:P.P. Rubens - Het Laatste Oordeel - E44 - Cultural Heritage Agency of the Netherlands Art Collection.jpg - Wikipedia](#)

[Laatste Oordeel, Cornelis Visscher \(II\), naar Peter Paul Rubens, 1638 - 1658 - Rijksmuseum](#)

[Het laatste oordeel door Peter Paul Rubens als kunstafdruk \(meisterdrucke.nl\)](#)

[Laatste Oordeel | Art In Flanders](#)

[Rubens Laatset OOrdeel - Google Zoeken](#)

Diverse Divina Commedia personages

Diverse personages uit de Divina Commedia zijn door menig kunstenaar in beeld gebracht.

Beatrice, geen toelichting lijkt nodig.

[Beatrice – Dante e il Cinema](#)

Conte Ugolino,

door aartsbisschop Ruggieri samen met 2 zonen en 2 kleinzonen opgesloten in de Torre della Muda (thans onderdeel van het Palazzo dell'Orologio) te Pisa, die hij zou hebben opgegeten.

[Conte Ugolino – Dante e il Cinema](#)

[Füssli - Testa di ugolino - Category:Johann Heinrich Füssli - Wikimedia Commons](#)

[Inf. 33 Joseph Anton Kock, Ugolino con i figli nella torre della fame, - Joseph Anton Koch - Wikipedia](#)

Farinata degli Uberti,

Ghibellijn, heeft voorkomen dat Firenze na de nederlaag van de Welfen bij Montaperti in 1260 met grond toe zou worden gelijk gemaakt.

[Farinata degli Uberti – Dante e il Cinema](#)

Odysseus

had zijn overmoed niet onder controle, verging in een storm nadat hij de Zulen van Hercules (Gibraltar) was gepasseerd.

[Ulisse – Dante e il Cinema](#)

Paolo en Francesca, hun liefdesverhaal, dat wordt verondersteld bekend te zijn.

[Francesca da Rimini – Dante e il Cinema](#)

[Pinacoteca Civica » Paolo e Francesca nel vortice infernale \(musa.savona.it\)](#)

Andere personages

[Schede Personaggi – Dante e il Cinema](#)

Diverse andere Divina Commedia schilders

Wederom een introductie;

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Dante e i pittori romantici - YouTube](#)

Antonio di Tuccio Manetti (1423–1497) een Italiaanse humanist, architect en mathematicus. Hield zich bezig met de astronomie en is vooral bekend als biograaf van Filippo Brunelleschi. Hij heeft o.a. de structuur van de hel nader heeft uitgewerkt.

[Antonio Manetti - Wikipedia](#)

[Mapping Hell: Cartography and the Comedy | The Poetry of Science: Dante's Comedy and the Crafting of a Cosmos \(brown.edu\)](#)

[Manetti Divina Commedia - Google Zoeken](#)

Jan Collaert II (1561-1620) was een Vlaamse graficus en boekdrukker in Antwerpen.

[Jan Collaert II - Wikipedia](#)

Op zijn 'Het gebruik van het astrolabium door Amerigo Vespucci' staat Dante Alighieri afgebeeld.

[Bestand:Het gebruik van het astrolabium door Amerigo Vespucci, Jan Collaert II, Museum Plantin-Moretus, PK.OPB.0186.018.jpg - Wikipedia](#)

[Jan Collaert I | New Inventions of Modern Times \[Nova Reperta\], Amerigo Vespucci Discovering the Southern Cross with an Astrolabium, plate 18 | The Metropolitan Museum of Art \(metmuseum.org\)](#)

De 6 versregels, vermeld, staan in Canto I, Purg. 22-27, te vertalen:

Ik keek naar rechts en nu zag ik op slag
Vier sterren aan de pool er tegenover,
Die sinds de eersten mensen niemand zag.*

*De hemel straalde met zijn vonkentover.
O Noorderland, verweduwd is uw staat:
Niets van dat sterrenlicht bleef voor u over.*

Johann Heinrich Füssli (1741-1825) was een Zwitsers- Britse schilder en publicist.

Füssli stond bekend als een avontuurlijke persoonlijkheid. Hij was aanvankelijk predikant, maar in 1764 trad hij uit de kerk. Tussen 1770 en 1780 woonde hij in Italië. Hij bewonderde het werk van Michelangelo en de Italiaanse maniëristen. Ook komen er in zijn werk figuren voor die een relatie tonen met de klassieke beeldhouwkunst. In veel van zijn werken geeft hij het sublieme weer in de vorm van het angstaanjagende. Zijn werk is bijzonder expressief en onconventioneel. Füssli heeft veel geproduceerd, ook werken met verwijzing naar de Divina Commedia.

[Johann Heinrich Füssli - Wikipedia](#)

['Dante en Vergilius op het ijs' van Johann Heinrich Füssli - kunst reproducties, kunstdrukken & schilderijen \(poster-en-kunstdrukken.nl\)](#)

[Virgil comforts Dante at the sight of Paolo and Francesca by Henry Fuseli \(Johann Heinrich Füssli\) \(1741-1825, Switzerland\) | Art Reproductions Henry Fuseli \(Johann Heinrich Füssli\) |](#)

[WahooArt.com](#)

[Head of a Damned Soul from Dante's "Inferno," \(verso\) - Wikidata drawing; album | British Museum](#)

Ferdinand Victor Eugène Delacroix (1798-1863) wordt gezien als de belangrijkste Franse kunstschilder van de romantiek. Hij wordt ook wel een "literair schilder" genoemd omdat hij zijn thema's vaak ontleende aan schrijvers als Shakespeare (*Hamlet et Horatio au cimetière*) en Dante (*Barque de Dante*).

[The Barque of Dante - Wikipedia](#)

[Eugène Delacroix: Boot van Dante \(cultuurarchief.nl\)](#)

William-Adolphe Bouguereau (1825 – 1905) was een Franse schilder met vooral aandacht voor mythologische onderwerpen die hij in een modern jasje stak. Eén van zijn werken is *Dante en Vergilius* gemaakt in 1850, thans aanwezig in het Musée d'Orsay in Paris.

Het schilderij verwijst naar 2 zielen, melaatsen, in een eeuwige strijd verwickeld. De ene is Capocchio alchemist en verkwister, de ander is Gianni Schicchi, die frauduleus een beroep deed op andermans erfenis. De laatste gebruikte Puccini voor zijn gelijknamige opera.

[Dante and Virgil - Wikipedia](#)

John William Waterhouse (1849–1917) was een Engelse schilder. Ook zijn vader was kunstschilder. Hij wordt gerekend tot de prerafaëlieten net zoals Rossetti.

[Dante and Matilda, study \(formerly called "Dante and Beatrice"\) – John William Waterhouse \(home.blog\)](#)

[Bestand:John William Waterhouse - Dante and Matilda.jpg - Wikipedia](#)

Franz ridder von Stuck (1863 -1928)

Hij is geboren als *Franz Stuck*, was een Duitse symbolistische schilder en beeldhouwer. In 1882 was hij mede oprichter van de *Münchener Sezession*.

Al jong, in 1895, werd Stuck professor aan de Academie voor Beeldende Kunst in München en gaf hij les aan onder andere Wassily Kandinsky en Paul Klee. Stuck maakte ook het liefst onwerkelijke fabelachtige voorstellingen en allegorische en symbolistische schilderijen als *De Zonde*. Hij beeldde fatale vrouwen af die mannen zagen als wezens die verleid moesten worden en daarna verzwolgen. Hij bewonderde vrouwen en vermoedelijk vreesde hij ze ook.

[Inferno. 1908 von Franz von Stuck als Kunstdruck \(#803534\) \(meisterdrucke.com\)](#)

De dame links heeft veel weg van de dame op het schilderij *De Zonde*.

[The sin by Franz von Stuck as fine art print \(#25517\) \(meisterdrucke.uk\)](#)

Of zijn *Lucifer*, gemaakt in zijn donkere periode, geïnspireerd is door de werken van Dante dat vertelt de geschiedenis niet.

[Lucifer, c.1890 - Franz Stuck - WikiArt.org](#)

Dante Gabriel Rossetti (1828 1882)

Hij was een Engels dichter en kunstschilder. Hij was een van de oprichters van de Pre-Raphaelite Brotherhood. Zijn vader was een Italiaans politiek vluchteling, dichter en een geleerde, die zich had gespecialiseerd in het leven en werk van de middeleeuwse dichter Dante. Hij heeft een hele serie van schilderijen gemaakt die verwijzen naar de *Divina Commedia*.

[Dante Alighieri series by Dante Gabriel Rossetti - Wikimedia Commons](#)

[La Divina Commedia in HD - ARTE: Dante Gabriel Rossetti - YouTube](#)

Edgar Degas (1834-1917)

Hij maakte in 1858 een schilderij over de ontmoeting van Dante en Vergilius bij de ingang van de Hel. Een zeer intiem moment, het lijkt wel of zij al een hele tijd samen zijn.

[Bestand:Edgar Degas - Dante and Virgil at the Entrance to Hell.jpg - Wikipedia](#)

Suloni Robertson

Niet veel info over haar gevonden.

[The Divine Comedy | of Dante Alighieri \(wordpress.com\)](#)

[Dante's Inferno - Dark Wood - Gallery \(utexas.edu\)](#)

[Suloni Robertson - Google Zoeken](#)

Tot slot

En tot slot nog even terugkijkend naar de Dante tentoonstelling in de Galleria degli Uffizi. Heel veel kunstenaars en heel veel werken, hoewel velen in zeer klein formaat, helaas, zijn langs gekomen, tegelijkertijd realiseer ik me dat ook heel veel kunstenaars niet aan de orde zijn gekomen die in hun werk op de een of andere manier aandacht hebben besteed aan Dante Alighieri en zijn werken.

[Non per foco ma per divin'arte | Le Gallerie degli Uffizi](#)

Misschien ook nog aardig ter afsluiting van dit onderdeel te kijken naar de aankondiging van de Dante tentoonstelling in Forlì, die inmiddels wel is afgelopen. Ook hier laten de afbeeldingen zien dat ik nog veel heb gemist in dit overzicht. Het zij zo.

[Dante. La visione dell'arte. Musei San Domenico, Forlì. \(mostradante.it\)](#)

Jan Toorop (1858-1929)

In April veel aandacht besteed aan de portretten van Dante. Gedacht dat ik de belangrijkste portretten in beeld had gebracht, nee dus, het portret van Dante gemaakt door Jan Toorop over het hoofd gezien. Bij deze deze omissie hersteld.

[Jan Toorop - \(1858 - 1929\) Portret van Dante Alighieri – Catawik met voorali “Deze Dante is de eerste die ik getekend heb”, Toorop 1914. | Jan Toorop](#)

Hoe nu verder?

Veel meer dan verwacht heb ik gewezen op een groot aantal kunstwerken die een verwijzing hebben naar Dante Alighieri en zijn werken. Dit is slechts een segment van het gehele kunstrepertoire waar Dante van invloed op is geweest. Te noemen de muziek, de film, het theater, de literatuur. En wat te denken van de filosofie, psychologie, theologie of nog andere geesteswetenschappen.

Niet alleen moet ik mij beperken vanwege de tijd die mij rest deze maand maar ook omdat het steeds moeilijker wordt de relevante informatie te vinden. Ik beperk mij dus tot wat willekeurige informatie.

De muziek

De relatie Dante en muziek, voor velen een onbekend terrein, ook voor mij. Soms kom je het tegen, een keer was ik in het Concertgebouw dat een stuk met een verwijzing naar de Hel werd gespeeld, en het aanhoren van de muziek van Luzzaschi tijdens de heropening van het graf van Dante in september in Ravenna, dat zijn zover ik mij herinner de enige momenten waarbij het thema ‘Dante en muziek’ hoorbaar was. Maar op het moment dat je je in dit onderwerp gaat verdiepen, dan komt veel informatie op je af, waar het voor een outsider moeilijk is om daar enige orde in te krijgen. Toch zal ik het proberen.

Het lijkt me goed te beginnen met een algemene introductie, in 2010 opgesteld door Prof. Jacques Jansen, (1944- 2018), hoogleraar cultuur en godsdienstpsychologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

[Dante e la musica \(jacquesjanssen.nl\)](#)

Aansluitend hierop zijn inleiding:

<http://www.jacquesjanssen.nl/wp-content/uploads/2008/11/dante-alighieri-en-de-muziek.pdf> in 2008 opgesteld naar aanleiding van de première van de opera La Commedia van Louis Andriessen.

Als we het over de muziek in relatie tot Dante hebben dan gaat het over de muziek ten tijde van Dante, zijn verwijzingen in zijn werken en muziek gecomponeerd met verwijzing naar zijn werken.

In dit verband aardig te melden dat Dante voor muziek 3 verschillende woorden gebruikt: de canzone, de ballata en sonetto. Daarbij is de canzone de hoogste vorm, waarin hoogstaande poëtische teksten worden gebruikt, waar nodig van muziek voorzien. In Vita Nova gebruikt Dante alle 3 de vormen, de aard van de onderwerpen verschilt per vorm.

De muziek in de 14de eeuw kwam vanuit Frankrijk, de troubadours vertelden hun verhalen op muziek. In de Divina Commedia verwijst Dante naar personages die iets met (Provençaalse) muziek van doen hadden zoals Bertram de Born, Folquet de Marseille, Guido Guinizelli, Guido Cavalcanti, Arnaut Daniel en Sordello. In het volgend document wordt hier uitgebreid op ingegaan.
<https://bitrix24public.com/ladante.bitrix24.com/docs/pub/f5b785b83b6daf6844f43075baf5aed2/default/?&>

Voorts wordt er in de Purgatorio 17 x en in Paradiso `11x naar muziek verwezen.
[Dante Music \(archive.org\)](#)

Over de relatie Dante en muziek zijn vele artikelen geschreven, kort en eenvoudig, tot om zo te zeggen (zeer) ingewikkeld. Ik laat het geheel aan de lezer om daar zelf keuzes in te maken. Ik zal daar zelf geen analyses of samenvatting van maken.
Naar willekeurige volgorde

Paolo, Francesca, Dante e la musica
[Ghiglione Paolo e Francesca - Google zoeken](#)

Dante e l'Arte / Dante e la musica — Il sinfonismo
[Dante e la musica. Il sinfonismo | Dante e l'Arte \(uab.cat\)](#)

In the World of Dante: On Identifying and Performing the Chants in Dante's Divine Comedy
<http://www.worldofdante.org/comedy/dante/musicEssay>

La musica in Dante,
https://ladante.it/images/attualita/2017/12dicembre/La_musica_in_Dante_la_musica_di_Dante.pdf

L'orgoglio identitario e lo 'spirito di Dante' nella musica italiana postunitaria
[L'orgoglio identitario e lo 'spirito di Dante' | Dante e l'Arte \(uab.cat\)](#)

Lo spartito di Platone e Boezio. La musica secondo Dante. nella Divina Commedia
<https://www.avvenire.it/agora/pagine/dante-suona-lo-spartito-di-platone-e-boezio->

La musica nella Divina Commedia
http://musikeliros.altervista.org/la-musica-nella-divina-commedia/?doing_wp_cron=1601989173.3780310153961181640625

La Commedia e la musica
<https://www.lindro.it/la-commedia-la-musica/>

Dante e la musica da Monteverdi a Franz Liszt
[Dante e la musica: da Monteverdi a Franz Liszt | BonCulture](#)

Dante Alighieri, il grande poeta appassionato di musica e vers
<https://www.iltempo.it/cultura-spettacoli/2008/06/04/news/dante-alighieri-il-grande-poeta-appassionato-di-musica-e-versi-66080/>

[Il trionfo di Orfeo : la fortuna di Orfeo in Italia da Dante a Monteverdi Rietveld, L.C.J. - PDF Download gratuito \(docplayer.it\)](#)

Il trionfo di Orfeo : la fortuna di Orfeo in Italia da Dante a Monteverdi, proefschrift van Laura Rietveld (2007)

En tot slot 2 verhalen over de relatie Dante en de popmuziek
Fabiana Dammers heeft een thesis geschreven met als onderwerp:
La Divina Commedia e le sue metamorfosi nella musica pop Temi ed elementi strutturali danteschi reimmaginati.
[Tesi Fabiana Dammers Master Literary Studies.pdf](#)

Dante e la musica pop: il caso di Argenti vive di Caparezza Di Alberto Fraccaroli
Een thesis van het Lyceo Scientifica Statale A. Messadaglia, onderdeel van: Concorso "Dante nel terzo millennio"

[Argenti_vive_Fraccaroli.pdf \(messedaglia.edu.it\)](#)

[CAPAREZZA - ARGENTI VIVE - YouTube](#) Deze muziek is wel iets anders dan Luzzaschi. Alhiet de tekst:

[Caparezza: Argenti Vive, testo e interpretazione \(radioliberatutti.it\)](#)

In dit verhaal een verwijzing naar de thesis van Fabiana Dammers

Componisten/ uitvoerenden

Een verre van volledig overzicht van componisten die door Dante zijn geïnspireerd. Om in de stemming te komen: [Dante e la musica del suo tempo - Dantedi 2021 - YouTube](#)

Ensemble San Felice /federico Bardazzi14de/15de eeuws –

[La Musica della Commedia - YouTube](#)

<http://www.ensemblsanfelice.com/dante/index.html>

Luzzasco Luzzaschi (1577 ca.-1637)

Quivi sospiri dal Secondo Libro dei madrigali a cinque voci, 1576 (Inferno, Canto III, vv. 22-27)

[Profeti della Quinta - Luzzasco Luzzaschi CD - YouTube](#)

[Luzzasco Luzzaschi - Quivi Sospiri / Profeti della Quinta - YouTube](#)

Deze en andere muziek is uitgevoerd tijdens het heropenen van het graf van Dante Alighieri in Ravenna op 5 sept. 2020 in aanwezigheid van President Mattarella.

<https://www.ravennafestival.live/events/dante700/>

Donizetti (1797- 1848)

[Luca Micheletti, baritono - "Il conte Ugolino" di G. Donizetti - YouTube](#)

Saverio Mercadante– 1830 –*Francesca da Rimini*, opera

Franz Liszt– 1857 –*Dante-Symfonie* (S.109)

Franz Liszt– 1839 *Après une lecture du Dante*:

Liszt: *Après une lecture du Dante: Fantasia quasi sonata (Dante Sonata)* - YouTube

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Dante_Sonate_\(Liszt\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Dante_Sonate_(Liszt)) tekst toelichting

Pjotr Iljitsj Tsjaikovski– 1876 –*Francesca da Rimini*, symfonisch gedicht

Paul Gilson– 1892 –*Francesca da Rimini*, oratorium

Granville Bantock– 1901 – *Dante and Beatrice*, symfonisch gedicht; 1920 –;*Dante, symfonisch gedicht nr. 2*

Sergej Rachmaninov– 1906 –*Francesca da Rimini (Rachmaninov)*, opera

Enrique Granados– 1907 –*Dante*, symfonisch gedicht

Conrado Del Campo– 1908 –*La divina commedia – El infiero*, symfonisch gedicht

Riccardo Zandonai– 1912 –*Francesca da Rimini*, opera

Roberto Mancinelli – 1913 –*Paolo e Francesca*, opera

Paul Von Klenau – 1913 –*Paolo und Francesca, symphonische Fantasie, en Dante-Symphonie, No.4*

Giacomo Puccini– 1918 –*Gianni Schicchi*, opera

Jenó Hubay– 1921 –*Dante-Symfonie, Vita nuova* op. 118

Charles Wuorinen– 1993 –*Dante Trilogie*, ballet

Loreena McKennitt– 1997 –*Dante's Prayer* op het album *The book of Secrets*(1997)

Zbigniew Preisner– 1997 – Van Den Budenmayer En Mi Mineur (Version 1798), liedtekst is een deel uit Inferno. Filmmuziek bij "La Double Vie de Véronique" van Kieślowski

Patrick Cassidy– 2001 – "Vide Cor Meum", Gebaseerd op "A ciascun'alma presa"

https://nl.wikipedia.org/wiki/Vide_cor_meum

<https://www.youtube.com/watch?v=f7ykwOLts3k>

Tangerine Dream– 2002 – Drie muziekalbums met elektronische muziek

Paul van Gulick– 2003 – "Paradisal Journeys", 21 Canto's voor koor, gebaseerd op "Paradiso"

Sepultura– 2006 –*Dante XXI*, thrashmetal
Louis Andriessen – 2008 – La Commedia, opera
Iced Earth– 2011 –*Dante's Inferno*, heavy metal
Alesana– 2011 – het album "A place where the sun is silent"

Boeken te koop

Il canto di Dante Ebook Matteo Macinanti

<https://www.bol.com/nl/p/il-canto-di-dante/9200000112604855/>

Dante E La Musica: Meriti Di Dante Sulla Musica - Primary Source Edition (Italian) Paperback – 2013

by [Pietro Giordani](#) (Author)

[Dante E La Musica: Meriti Di Dante Sulla Musica: Amazon.co.uk: Giordani, Pietro: Books](#)

<https://www.amazon.co.uk/Dante-Musica-Meriti-Primary-Source/dp/1295337347>

Dante e la musica. Lo spartito della Divina Commedia

[Marco Romanelli](#)

<https://www.amazon.in/musica-spartito-Commedia-Alighieri-Italian-ebook/dp/B079GX17QQ>

<http://www.classicvoice.com/riviste/classic-antiqua/la-musica-al-tempo-di-dante.html#>

[CAPAREZZA - ARGENTI VIVE - YouTube](#)

Muziek te koop

CD DVD La divina Commedia Gergoriana

Schola Cantorum Karolus Magnus

<https://www.mirasound.nl/musicshop/contents/nl/p186.html>

Dante en het theater

[Dante a Teatro – Dante e il Cinema](#)

[Ravenna Festival - Programma Ravenna Festival 2020](#)

Alhoewel hier 2020 staat, ook nu wordt een boeiend programma geboden o.a. van muziek, van 2 tot 31 juli 2021, geheel gewijd aan Dante Alighieri.

<https://www.divinacommediaopera.it/>

[Il musical tratto dalla Divina Commedia | Letteratura | Rai Cultura](#)

Toelichting op de musical.

Het is jammer dat ik er niet in ben geslaagd een theaterproducent te vinden die bereid was dit stuk in Nederland op de planken te brengen. Vanwege corona lagen alle initiatieven op een laag pitje. Mogelijk later.

[DIVINA COMMEDIA MUSICAL - Antonio Spaziano \(Full Album HQ Audio\) - YouTube](#)

Ook jammer dat dit Dante ballet programma vanwege corona niet is uitgevoerd.

[The Dante Project \(2020\) — Cinemas — Royal Opera House \(roh.org.uk\)](#)

[Het Dante Project \(Royal Opera House\) - LUX Nijmegen - v.a. DO 28 MEI \(lux-nijmegen.nl\)](#)

Mogelijk dat dit ballet wel kan doorgaan in Dortmund. Première vastgesteld op 29 oktober 2021 in Dortmund.

[Die göttliche Komödie III: Paradiso: Theater Dortmund](#)

[SOSPESO Faust rapsodia – Teatro Alighieri](#)

De tekst spreekt voor zich, jammer.

Een bijzonder muziekaal initiatief van **Dante Alighieri Leiden – Den Haag** in het kader van de Dante 700 activiteiten.

Een verwijzing naar het Dante 700 muzikale programma van Dante Alighieri Leiden- Den Haag is hier op zijn plaats. Op 17 september zal een concert worden gegeven door het New European Ensemble met muziek van Olivier Messiaen. Ter afwisseling zullen teksten worden voorgelezen uit de 3 Cantiche van de Divina Commedia. Messiaen en Dante hebben veel gemeen, Dante balling, voortdurend op de vlucht, Messiaen krijgsgevangene in een Duits kamp. Beide getormenteerde zielen, beiden in staat tot het maken van meesterwerken. Voor details: [Dante Alighieri ontmoet Olivier Messiaen | De Nieuwe Regentes](#)

Dante Films

Er zijn veel films gemaakt, veel materiaal, voor jong en oud, is beschikbaar dat het verhaal van de Divina Commedia vertelt. Ook hier weer een beperkt overzicht.

[Cinema – Dante e il Cinema](#)

<https://letterboxd.com/vitulis/list/dante-alighieris-divina-commedia-in-film/>
[Dante Alighieri : i 10 film cult ispirati alla Divina Commedia | iO Donna](#)

Te beginnen bij de oudste films, begonnen als stomme film, later mogelijk gerestaureerd en van geluid voorzien.

[L'Inferno \(Dante's Inferno\) 1911 | Colorized | Divine Comedy | FULL MOVIE | English - YouTube](#)

Een andere, gemaakt in dezelfde tijd door de firma Helios uit Velletri boven Rome, is een veel kortere en bescheidener versie. Deze werd gerestaureerd door de Filmoteca Vaticana.

<https://www.youtube.com/watch?v=DVPXi-lemCE>

[Dante e 'La mirabile visione'. Restaurato Kolossal del 1921 - Video - Rai News](#)

["Dante nella vita e nei tempi suoi" \(1922\) di Domenico Gaido, in "al Cinemà", anno 2°, n.7, 18 febbraio 1923 | Umberto Cantone](#)

[Dante nella vita dei tempi suoi – VIS 1923 – sempre in penombra](#)

[DANTE'S INFERNO - Silent Movie 1924 Fox Film \(best quality\) HQ - YouTube](#)

[La Nave de Satán Dante's Inferno, 1935 V O con subtítulos - YouTube](#)

[Dante's Inferno - A Summary of the Divine Comedy Pt. 1 - YouTube](#)

[Dante's Purgatorio \(Inferno Part 2\) | A Summary of the Divine Comedy Pt. 2 - YouTube](#)

<https://vimeo.com/170623697> Een Art film gemaakt door Alejandro Mos Riera (2016)

De Rai Italië heeft in 2020 3 afleveringen gemaakt over het leven van Dante, boeiend.

<https://www.raicultura.it/cinema/articoli/2020/02/Vita-di-Dante-9ef152d8-1fdd-4d3b-b89b-9e5ac8c11233.html>

Dante Hell animated deel 1 <https://www.youtube.com/watch?v=7iyfQaMtpw>

dante Hell animated deel 2 <https://www.youtube.com/watch?v=QrvsJW9XsSQ>

En tot slot de trailer van de beroemde Dante Film naar het boek van Dan Brown, Inferno

[INFERNO - Official Trailer \(HD\) - YouTube](#)

[INFERNO - Official Trailer \(HD\) - YouTube](#)

Als je internet raadpleegt, het kan ook niet anders, dan kom je soms verrassende dingen tegen. Zo trof ik onder Dante Inferno een film tegen over het leven van Dante Gabriel Rossetti.

[Dante's Inferno \(1967 film\) - Wikipedia](#)

[dante2 - YouTube](#)

[dante1 - YouTube](#)

Ter afsluiting.

Dante en de kunsten is een onderwerp waar je aan kunt beginnen, een einde is er niet. Eenmaal een onderwerp aangeraakt, je wilt er meer van weten. Daarnaast heb ik mij tot een aantal

aspecten beperkt, de literatuur, filosofie, mythologie, theologie, psychologie, allemaal niet aan de orde gekomen. Het is aan de lezer zelf om bij interesse zich in deze onderwerpen te verdiepen.

Ik ga me nu voorbereiden op de sterfdag van Dante 14 september. De Dante 700 week komt in zicht. Ik ga me nu richten op de achtergrond van de verbanning van Dante in 1302 en op de plaats waar hij is gestorven: Ravenna.

1 Augustus 2021

Rob Vroom